

Јелена Д. Капустина¹Институт за српски језик САНУ, Београд²

Прегледни рад

Примљено: 30. 5. 2025.

Прихваћено: 3. 7. 2025.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gsrj.23.2025.06><https://orcid.org/0000-0003-3984-4801>

ХИДРОНИМ *МОРАВА*: ПРЕГЛЕД ЕТИМОЛОШКИХ ХИПОТЕЗА³

У контексту словенске хидронимије *Морава* заузима посебно место, као ендемски феномен карактеристичан за средње Подунавље. У вези с етимологијом хидронима консензус није успостављен. У раду се износи преглед и начелна синтеза досадашњих хипотеза, уз закључак да се постојећа етимологизација макрохидронима *Морава* може класификовати на предсловенску (протокелтска, илирска, трачка, дакомезијска) и словенску, уз четири актуелне тезе о њеним коренским значењима. На трагу опаске В. Иванова и В. Топорова о хомонимичности словенског митонима Морана (Марена, Мара, Мора, Мажана) истовремено и с кореном *море* (и.е. **mor-*) и с кореном *смрт* (и.е. **mer-*), аутор указује на мотиве из словенског фолклора који ту везу потенцијално свде на исти идејни супстрат: *море* као *смрт*, за шта се потврде траже у симболици воде као медија смрти, што је стандарни топос бројних индоевропских митологија.

Кључне речи: хидронимија, *Морава*, етимологија, етнолингвистика, историја идеја, митологема, *мѡра*, *смрт*.

1. Увод

Према претпоставци В. Георгиева, порекло најстаријих европских хидронима и оронима подударно је с почетком неолита и појавом примитивне земљорадње и сточарства, када је становништво Европе прешло на седелачки начин живота, а називи свих најкрупнијих европских река без изузетка, укључујући оне на Балканском полуострву, индоевропског су по-

¹ jelena.kapustina@isj.sanu.ac.rs.

² Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-136/2025-03/ 200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

³ Рад је излаган на Научном скупу *Материјална и духовна култура Срба у мултиетничким срединама и/или периферним областима*, који је био одржан 17–18. октобра 2025. године на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

рекла (1975: 9). Та хипотеза помера старину европских хидронима за макар четири миленијума у прошлост у односу на „Alteuropäische Hydronymie“ теорију Х. Краеа (KRAHE, 1964), која је данас у доброј мери оспорена.⁴

О етимологији макрохидронима *Морава* писано је много, без јасног закључка, што објашњава чињеница да је за крупне водене токове и иначе карактеристично да су, као најстарији, дијахронијски најстабилнији и најконзервативнији ономастички стратум те старији од назива мањих водених токова, тешко подложни семантичкој и етимолошкој реконструкцији. Како је примећено (BROZOVIĆ-RONČEVIĆ 1995: 84; 1997: 36), најстарији европски хидронимикон гради се на првом месту називима за *текућу воду*, а затим и именовањима ширег спектра њених алотропа (*извор, река, поток, језеро, мочвара* итд.), и основна етимологизација и за макрохидроним *Морава* иде у том смеру.

1.1. Хидроним *Morava*, према увиду О. Трубачова, у таквом лику ендемски је феномен карактеристичан за средње Подунавље, а сви њему хомонимни хидроними на словенском простору (српска *Морава*, пољска *Morawa*, украјинска *Мурава* итд.) могу се сматрати секундарним односно „ирадијацијом тог дунавског ареала“ (2009: 445).⁵

Имена северне и јужне *Мораве* антички аутори бележе на различите начине. За северну *Moravi* посведочен је само латински назив *Marus* (код Тацита, *Ann.* 2.63, и Плинија, *N. H.* 4.25). Када је посреди горњомезијска *Морава*, најстарији грчки запис њенога имена (*Βρόγγος*) среће се код Херодота (4.49), Страбон га бележи и у ликовима *Βάργος* и *Μάργος* (*Geogr.* VII. 5.12), а Клаудије Птоlemeј као *Μόσχιος* (*Geogr.*, 3.9.3). На латинском име је записано у облицима *Margis* (код Плинија, *N. H.* 3.26) и *Margus* (Марцелин, родом Илир те могуће поузданији информатор, *Chron. A. C.* 505; Јордан, *Get.* 300; *Равенска космографија* IV 16). Херодотов *Ἀγγρος ποταμός* (4.49) Ф. Папазоглу идентификује „с Јужном Моравом или са Западном Моравом, или с Ибром и Западном Моравом узетим заједно“ (1969: 48).

Упркос појединости да се антички ликови чешког и српског хидронима разликују (*Marus–Margus*), О. Трубачов и у њима тражи могућу повезаност аналогну познијем словенском пару горња *Morava* – доња *Морава* (где тврди да је облик *Marus* творбено старији), те процењује да је уместо да оба класична лика надаље буду етимологизована заједно и износи тезу

⁴ Једну од замерки поменутој теорији Х. Краеа, према којој је сва европска хидронимија настала у недиференцираном преддијалекатском периоду индоевропске језичке историје (*voreizelsprachlich*) у бронзано доба (у првој половини 2. миленијума пре Х.), чини запажање О. Трубачова да она практично у потпуности искључује словенски елемент из „староевропског“ хидронимијског ареала (2003: 36). В. и VENNEMANN 1994 и BROZOVIĆ-RONČEVIĆ 1995.

⁵ А. Лома, напротив, такву непосредну везу између макрохидронима *Морава* и мањих хомонимних водених токова на другим територијама не успоставља (2013: 152).

да је у јужним моравским областима, паралелно с обликом са суфиксом -g, постојао, могуће, и облик **Marus*. При том, изричит је у томе да сам облик свакако не показује никакве уочљиве германске, ни илирске, нити трачке језичке особине (првобитна Фасмерова илирска атрибуција облика *Marus* није, на пример, потврђена подацима из Мајерове „Die Sprache der alten Illyrier“).⁶ У недостатку коначног закључка о језичком пореклу lika *Marus*, он утврђује да је једино несумњиво да је посредни недиференцирано индоевропски облик⁷ који испуњава све критеријуме којима се квалификује за староевропски хидрографски назив (према дефиницији Х. Краеа),⁸ осим једнога: непредвидљиве и шире распрострањености, будући ендемом средњег Подунавља. У том контексту, и у контексту (а као потврду) своје тезе о средњеподунавској прапостојбини Словена, Трубачов износи сумњу у то да *Morava* представља неспорну словенизацију lika *Marus*, већ претпоставља да је ту, заправо, посредни жив пример континуитета староевропске хидронимије у поменутој области (2003: 296).

П. Скок за класични лик хидронима (*Margus*) сматра да је прединдоевропског порекла и данашњи облик не етимологизује као словенски, него износи тезу о простој супституцији старог суфикса новијим -ava (у случају и северне и јужне Мораве) и о постојању (на југу) хипотетичког илирског облика **Maragus* > влат. **Maraus* (2: 455).

1.2. Око хронолошког првенства словенског lika хидронима консензус је да је северна *Morava* (*Marus*) старија од јужне (*Margus*), а да је на југ пренета у већ формираном словенском виду. Усвајајући алтернативну убијекцију Велике Моравије, коју је И. Боба померио на југ, у област данашњег Срема, О. Трубачов изводи закључак и о секундарности именовања јужне (српске) реке *Мораве*, по аналогији са *Magna Graecia* или *Scotia Maior* које су обе, контраинтуитивно, хронолошки млађе у односу на своје матичне територије (2003: 262–263; 265). Према његовој претпоставци, управо је назив српске *Мораве* могао стимулисати ширење словенског хидронимског типа

⁶ Сам Мајер је изнео, по Трубачовљевом мишљењу недовољно уверљиву, претпоставку о трачком пореклу назива *Margus* (српска *Морава*); 2003: 266–267). В. Георгиев предлаже верзију о дакомезијском пореклу хидронима *Μάρυος*, при чему га одваја од хидронима *Βρόγγος* (чију савремену идентификацију не наводи и приписује му келтско порекло), доводећи га у везу са пољ. *Morga* и фр. *Morge*, чија значења одређује као „гранична река“, у вези са лат. *margo*, -inis (GEORGIEV 1981: 35; в. и ауторову претходну илирску и трачку атрибуцију истог хидронима из 1958: 258).

⁷ А. Лома, реконструишући стадијуме настанка словенског назива чешке *Мораве*, облик *Marus* одређеније идентификује као предгермански и преткелтски (предгерм. *Marus* → *герм. Marāha* → *Morava*; 2013: 153).

⁸ Осим што је потребно да је језик хидронима недиференциран (премда очито индоевропски), староевропски хидроним мора да испуњава и услов да његов семантички садржај упућује на неки вид воде или њене особине (SCHMID 1972: 4).

са суфиксом *-ava*⁹ (2009: 454).

2. Постојеће етимологизације хидронима *Морава*

2.1. *Прасл. *more, ие. *mori- ‘стајаћа вода, језеро, море, мочвара’.*

В. Шмилауер је 1932. године рекапитулисао дотадашње етимологије хидронима *Морава* (Е. Шварца, Ј. Мелиха, Х. Краеа, С. Младенова, Џ. Левентала, А. Шахматова) у три основне тезе: 1. име се изводи из ие. корена **mar-* (‘вода’), а језик његових раних записа немогуће је утврдити и он може бити илирског (Крае), трачког (Младенов) или келтског (Шахматов) порекла; 2. Немци су стари облик прилагодили свом апелативу за мочвару или плитку стајаћу воду (**mari*) у виду *Mar-ahwa > Maraha, March*, и 3. Словени су стари облик адаптирали према своме *morava*, што је назив за ливаду/затрављено место (1932: 289–230).

М. Фасмер коренску морфему у хидрониму *Morava* такође повезује с апелативом „море“ (1986: 652), чије изворно значење у прасловенском језику идентификује са „мочваром“, поводећи се за таквим значењем сродних речи у германским језицима (ствнем. *tuor*, нвнем. *Marsch* ‘мочварна низија’, енгл. *marsh*), а под подразумеваном претпоставком да море у правом смислу Словенима није могло бити познато. Као ређе алтернативно значење он наводи и „језеро“ (уп. *море Чудское* из Житија светог Александра Невског, 1986: 654). Х. Крае томе додаје и паралелу са стсак. *mari* “ров, језерце/рибњак” (уп. илир. *mursa*, ‘ров’ (*lacus/stagnus Mursianus*, ТРУБАЧЕВ 2009: 384) и хидроним *Morava* укључује у скупину сличних хидронима са фр. *Marsus*, *Μάρις/Μάριος* > рум. *Mureș*/мађ. *Maros*, итал. *Marecchia*, нем. *Mörn* (1964: 47).

Фасмерову хипотезу о најпре илирском пореклу назива *Marus* (<**mari-*, ‘мочвара’), а затим његовој словенизацији и промени основе у **mor-* (‘вода’), усваја и Ф. Безлај (1961: 33). Сличну етимологизацију предлаже и В. Георгиев, имплицирајући накнадну словенизацију оба класична лика савремене *Мораве* (*Marus*, „сродно с лат. *mare*, рус. *море* и енглс. *merisc* ‘мочвара’, и *Μάρυος/Βάρυος/Margis*, „назив илирског или трачког порекла, који потиче од ие. *torgo-* или **morg-* ‘мочвара’, у вези с латиш. *merguôt* ‘росити, влажити’; 1958: 256–257).

Ј. Розвадовски хидрониму *Morava* посвећује тек неколико редака и, не нудећи конкретнију етимологизацију, описује га само као „убичајени назив за низије, мочваре, ливаде код западних и јужних Словена“ (1948, 297). Слично примећује и Д. Брозовић-Рончевић: да се хидроними и, уопште, топоними сличног назива срећу широм јужнословенског простора и да су увек

⁹ Реч је о веома старом словенском хидронимском суфиксу („у хидронимима од именичких, придевских и глаголских основа“, SKOK I: 76).

везани за „влажне низинске пределе“ (*Морава, Моравица, острво Морачник* на Скадарском језеру, *Моравски поток*; 1999: 25).¹⁰ Тој скупини она придружује сродне хидрониме и секундарне топониме с основом *morač-*: река *Морача* (притока Зете), село *Морача* у Далмацији, извор *Морачин бунар* код Книна, острво *Морачник*, залив *Морачна* на Мљету (1999: 26). За хидроним Мура реконструише се хипотетички словенски облик **Mora*, такође од основе **mar-* (могући стари вокализам Фасмер учава у облику *Медморје* „простор између Муре и Драве“; ŠIMUNOVIĆ 2013: 207).¹¹

Претпоставку да се хидроним Морава изводи из корена **mor-* ‘стајаћа вода’, сродног с лат. *mare*, велш. *mor*, гот. *marei*, стенгл. *Mere* и нем. *Marsch*, подржава и В. Блажек (2010: 32). А. Лома претпоставља постојање прасловенског хидронима **morava* са првобитним значењем ‘језеро, мочвара’, уз ограду да би у том случају очекивани праоблик требало да гласи **mora'va* (Лома 2013: 154).

Прасл. **more* изводи се из ие. **mori*, **mōri*, чије првобитно значење забележено у германским језицима (‘слатка стајаћа вода’) потврђује и словенски материјал (срп. диј. *мџро*, рус. *морцо*, *Онежское море*, *Чудское море*), из чега се изводи претпоставка о томе да је реч настала пре великих миграција и упознавања Словена с отвореним морем (ЭССЯ 19: 229).¹² Како примећују Т. Гамкрелидзе и В. Иванов, индоевропски назив за „море“ формиран је од различитих основа у разним индоевропским језичким заједницама, а основу **mor-/mar-* у значењима ‘море, језеро, мочвара’ третирају као староевропску лексичку изоглосу, другачије основе и значења од, на пример, стинд. *arṇavá* ‘узбуркано море’ (етимолошки повезаног с ие. кореном **or-* ‘подизати се’, ‘устајати’, уп. грч. *ὄρνυμι* и лат. *orior*). Разна напоредна значења корена **mor-/mar-* они виде као одраз прелазне етапе у семантичком померању „мочвара/стајаћа вода/језеро“ > „море“ (1984: 672–673), док О. Трубачов ту, напротив, види својеврсну деградацију првобитне семеме ‘море’ (ЭССЯ 19: 229).

2.2. Прасл. **morava* ‘влажни травњак, ливада’, бот. *Scorzonera villosa*, fam. Compositae.

Претпостављени прасл. апелатив **morava* ‘влажна ливада’ такође се доводи у могућу везу с називом дунавског хидронима *Морава*. Уп. срп.

¹⁰ А. Лома сличне топониме (попут српских Мораваца, посавске Моравче) схвата само као „ознаке пресељеника са неке од Морава“ (2013:154).

¹¹ П. Скок апелатив *мура* (‘угажено блато с водом’) доводи у везу са *мурница* (‘муљевита земља’) и деноминалом *мурати се* (‘бркати се, купати се’) (2: 481), од ие. **теи-/тои-* (‘влажан’, с формантом *-lo-* > *муљ*).

¹² У свом „Географическо-статистическом описанију Србије“ Вук Караџић за *воду Мораву* пише да „коријен ове ријечи у многим језицима значи воду, н.п. *мо* (Мисирски или Јегипатски, откуда је и Мојсије име добио), море, *mare*, *mer*; зато су Срби готово сваку већу воду називали *Моравом*“ (КАРАЏИЋ 1827: 132).

дијал. *мòрава* ‘бот. *Scorzonera villosa* из фам. *Compositae*’, чеш. *morava* ‘влажна ливада’, слч. *morava* ‘влажно затрављено место’ (ЭССЯ 19: 215). Реч је нејасне етимологије, а Ф. Безлај је повезује са такође недовољно разјашњеним словен. *murava*, ‘мекана млада трава, бусен’, рус. дијал. *мур*, *мурок*, *мурак* ‘ниска трава’, пољ. *murawa*, лет. *maĩrs*, *maura* ‘трава око куће’, лит. *máuras* ‘бот. *Lemna minor*’ (ESSJ 2: 207). Вук Караџић у другом издању Рјечника извештава да је у питању „(у Рисну) некака трава у мору, Art Meerpflanze, herba quaedam marina“ (1852: 375). Фитоним *мурава* на разним климатским просторима поистовећују и са бот. *Tragopogon pratensis*, *Poa annua*, *Corrigiola litoralis*, *Polygonum aviculare* (ЭССЯ 20: 192).

П. Скок бот. *мурава* идентификује као балтословенску реч и изводи је из ие. корена **mei-/ *mou-* ‘влажан’ (уп. *умити*, *умивати*, са формантом *-lo-* *муљ*), који се са формантом *-ro-* среће у рус. им. *мур* и прид. *мурый*. Скоков закључак је да је лексема настала од непотврђеног прасл. прид. **muravъ* (2: 481) и доводи је у везу и с херпетонимом *мурандела*, врстом змије која живи у морској трави (2: 630).

2.3. Прасл. **murъ(jь)* ‘таман, тамносив, тамносмеђ’; ие. **mer-/ *mor-* ‘црнити; тамна боја, мрља’; **mog-* ‘купина, дуд’.

Као етимологизација хидронима *Морава* предлаже се и интерпретација значења његове коренске морфеме као назива за боју, што је чест мотив у именовању хидрографских објеката (напоредо са сличним физиографским мотивима попут контраста светло–тамно, бистро–мутно итд.), где се *Морава* по том критеријуму сврстава у исту групу с хидронимима попут *Bistrița*, *Doubs*, *Elbe*, *Klarälven*, *Ljusnan*, *Msta*, *Timiș*, *Vorskla*, *Тамнава*, *Црна Река*, *Μαυρονέρι* итд. (PEUST 2015: 208).¹³

И. Дуриданов усваја тезу Т. Лер-Сплавинског о могућности да је семантика хидронима *Морава* везана за ие. корен **mer-/ *mor-* ‘црнити; тамна боја, мрља’ и прасл. **moravъ* ‘таман’, сродно са рус. *морить* ‘бојити нешто кувањем, печењем, намакањем’, *марать* ‘прљати, оцрњивати, клеветати’, грч. *μυρῶσσω* ‘чађавити’ (1975: 38). Назив за тамне боје у словенским језицима изводи се из прасл. **murъ(jь)* < **murъ* ‘црн’, рус. *мурый* ‘таман, смеђ’ (ЭССЯ 20: 195). Придев **muravъ(jь)* обухвата и нијансе зелене боје: бут. *муравый* ‘зеленкаст’, срп. *мурав* ‘глеђосан’ (РСА 13: 297), чеш. *mouravý* ‘темносив’, пољ. дијал. *murawy* ‘зелен’, струс. *муравый*, ‘зелен’ (ЭССЯ 20: 193), уп. срп. прид. *суморан* ‘натмурен, намрштен, намргођен, натмуштен’, рус. прид. *хмурый*, чеш. *chmara*, *chmura* ‘таман облак’ (SKOK 3: 360). Уп. и срп. прид. *мòрав* ‘тамноплав, тамнољубичаст; тамномрк, затворено браон, црвенкаст; тамнозелен, затворенозелен’ (РСА 13: 49) и срп. *мурва* ‘дуд, бот. *Morus alba*, *nigra*, *rubra*’ (BEZLAJ 2: 207), грч. *μόρον*, *ov n.* ‘бот. црни дуд, ку-

¹³ Слично се тумачи и значење хидронима *Мура* (**мигъ* ‘таман’, рус. (с) *мурый* ‘тамносив, тамносмеђ’, уп. гр. *ἄμαυρός*; IVŠIĆ 2015: 61).

пина', прид. *μόρινος* 'боје дуда', лат. *mōrum*, *i* n., ствнем. *mūr-bere*, *mōr-bere* (BEEKES 2009: 968) < ие. **moro-* (POKORNY 1959: 749).

2.4. Прасл. -тегъ 'велик, важан' < ие. **mē-*, **mō-*.

Као усамљена хипотеза о етимологији хидронима *Морава* издваја се мишљење Д. Дечева по којем је значење његове коренске морфеме у вези са ие. прид. 'велик, важан' (DETSCHER 1957: 288f), према реконструкцији Ј. Покорног од ие. **mē-*, **mō-* (POKORNY 1959: 704). Уп. стир. *mār* 'велики', грч. греч. *ἐυχεσίμωρος* 'моћан с копљем(?)', прасл. -*тегъ* у **Voldiměrъ* 'велики у власти' (VASMER 1953: 209).

3. Море као смрт?

Према увиду Н. и С. Толстој, „реч у митолошком контексту чува и испољава по правилу најархаичније стране своје семантике“, те се „културно-историјски контекст у којем је реално функционисала у низу случајева може показати као пресудни критеријум за реконструкцију њеног значења и смера њене семантичке револуције“ (1978: 365). Тако се, у контексту напомене В. Иванова и В. Топорова (1980: 531) о хомонимичности корена митонима **mora*/**tara* и са смрћу (**mer-*) и са морем (**mor-*), могу изнети неколика опрезна запажања која указују на могуће семантичке везе између семема вода/море и мора/смрт – и то утолико опрезнија што је несагледивија дубина „реке времена“¹⁴ која нас дели од пунијег разумевања логоса свих именованих ствари (BRADSHAW 2013: 4).

Вода као баријера између материјалног и духовног света (или између света живих и мртвих) уобичајен је топос у бројним индоевропским веровањима: окруженост Острва блажених водом и¹⁵ богата хадска хидрографија, исландски мотив скакања у воду како би се доспело до земље вилновњака, обичај народа са северозапада Европе да тела покојника превозе на оближња острва (односно места одвојена од станишта живих воденом преградом), археолошки посведочене хумке са севера Европе опкопане рововима (које су се макар повремено природно пуниле водом и на тај начин гроб чиниле видом сакралног острвцета), исландска предања о острвима до којих се долази кроз маглу (као алотроп воде; HEIDE 2011: 59–60) итд. Исту симболику воде као медија смрти носи и хришћанско крштење, где тростру-

¹⁴ Епиграф уз посмртну монографију В. Иљича-Свитича *Опыт сравнения ностратических языков* и епитаф на његовом гробу: „Језик је газ преко реке времена, он нас води до станова оних којих више нема. Али тамо не може доспети онај ко се боји дубоке воде“.

¹⁵ За грч. *μάκαρ*, *μακάριος* (према Р. Бекесу нејасне етимологије и могуће предгрчког порекла) претпоставља се сродност са прасл. **mokrъ(jь)* због везе са епитетом за покојнике у царству смрти, на Острвима блаженим која леже с оне стране мора (ЭССЯ 19: 146).

ко погружење у воду иконизује сапогребење, а троструко израњање из воде саваскрсење с Христом.

У словенским народним веровањима вода је замишљана као место обитавања нечисте силе и носила је начелно негативну семантику (СМ 2019: 80–81), а у виду реке сматрана је границом светова живих и мртвих (СМ 2019: 115) и путем у други свет (СМ 2019: 406). В. Иванов и В. Топоров изразит пример везе воде и хтонских сила у словенским веровањима виде у нижој демонској фигури и персонификацији смрти Мамуријени (Марени, Морани, Мари, Мори, Мажани), коју доводе у однос са италским (првобитно) божанством плодности Марсом (1980: 531)¹⁶ и за коју се наводи пет могућих етимона: **mer-* ‘умирати’, **merH₂-* ‘трљати’, **(H)merH-* ‘светлוצати’, **(s)mer-* ‘додељивати’ и **meH₂-* ‘махати’ (БЈЕЛЕТИЋ, ЛОМА 2013: 59).

На примеру хет. **mer-* ‘ишчезавати’ > ‘умирати’ В. Топоров реконструисе семантичку мотивацију генетски сродних назива за смрт у другим индоевропским језицима и износи тезу да је поменути корен (код Покорнога категоризован као **mer-2* ‘бљескање, треперење, светлוצање’) везан за „нарочит светлосни ефект, који сигнализује појављивање или ишчезавање носиоца тога ефекта“ (1990: 49–50) и који је, између осталих, представљен примерима грч. *μαρμαίρω, μαρμαρίζω* ‘блистати, светлוצати’ и лат. прид. *terus* ‘чист, неупрљан, без примеса’ (насупротив корену **mer-3* ‘црнети’, који носи значење обрнутог ефекта, односно смањења светлосне енергије све до њеног нестајања). Управо у везу са поменутим грч. *μαρμαίρω* и с истим ие. кореном **mer-2* Џ. Левентал доводи и етимологију праслов. **mor’e* (ЭССЯ 19: 229), што упућује на мисао да би **(H)merH-* ‘светлוצати’ могло чинити тачку укрштања етимолошких гнезда **more* и **mora/*mara*, односно семема *воде* и *смрти*.

У том контексту може се запазити да још два словенска хидронимска апелатива имају изразите везе са сличном семантиком: *вир* (**iur* ‘вода, море’, уп. *Ирий/Вырий*, митска земља на западу или југозападу, у коју одлазе душе умрлих и у коју се доспева кроз водену преграду, најчешће кроз вир односно вртлог; СМ 2019: 208–209) и *река* (етимолошки сродно са **rajь, роять/рой*, где се открива првобитна семантичка веза појма *paj* са текућом водом, која формира преграду што раздваја светове; ТРУБАЧЕВ 2004: 477).

4. Закључак

Постојећа етимологизација хидронима *Морава* доминантно је везана за концепт *воде* (прасл. **more*, ие. **mori-* ‘стајаћа вода, језеро, море, мочвара’ и прасл. **morava* ‘влажна ливада’), која се потенцијално може интерпретирати и као митологизована представа локуса смрти. У прилог томе говори и семантика прасл. **bergь* ‘обала, земна узвишица’ (у вези са **bergt’i* ‘чувати,

¹⁶ Ту везу М. Бјелетић и А. Лома не сматрају убедљивом (2013: 65f).

пазити, одржавати’, ЭССЯ 1: 190), као линије разграничења воде и копна, где се види контраст између воде као места опасности и обале као места безбедности. Други пример који сведочи о дубоким везама воде и смрти у митолошким представама старих Словена представља лексема прасл. **navь* ‘мртвац’ (рус. *нави* ‘духови умрлих’, срп. *нав* ‘место блаженства, рај; душа покојника’), која је доведена у етимолошку везу са општеиндоевропским називом за брод **nāu-s* због древних представа о томе да душе покојника у царство мртвих, одвојено од света живих воденом баријером, доспевају лађом, због чега се износи хипотеза да је првобитно значење **nāu-s*, заправо, било „брод мртвих“ (ЭССЯ 24: 51–52). У том контексту није сасвим неумесна ни претпоставка да је и хидроним *Морава* првобитно могао да представља неки вид древног апелатива који је концептуализовао водени ток као митолошку путању у онострану свет.

Цитирана литература

- БЈЕЛЕНИЋ, Марта, Александар Лома. „Сон, смерть, судьба : наблюдения над прасл. **moга*, **marā*“. У: *Slavica Svetlanica : язык и картина мира : к юбилею Светланы Михайловны Толстой* (2013) стр. 56–75.
- ГАМКРЕЛИДЗЕ, Тамаз и Вячеслав Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры. I-II*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- ГЕОРГИЕВ, Владимир. *Исследования по сравнительно-историческому языкознанию. родственные отношения индоевропейских языков*. Москва: Издательство иностранной литературы, 1958.
- ГЕОРГИЕВ, Владимир. „Индоевропейское языкознание сегодня“. *Вопросы языкознания* № 5 (1975): стр. 3–9.
- ДУРИДАНОВ, Иван. „За някои редки словообразователни типове в българската топонимия с успоредици от другите славянски езици“. *Славистичен сборник: по случай IV международен конгрес на славистите в Москва*, том 1 (1958): стр. 209–250.
- ИВАНОВ, Вячеслав Вс., Владимир Н. Топоров. „Индоевропейская мифология“. *Мифы народов мира: Энциклопедия*. Главный редактор: Сергей Александрович Токарев. Москва (1980): стр. 527–533.
- ИЛЛИЧ-СВИТЫЧ, Владислав М. *Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитские, картвельские, индоевропейские, уральские, дравидийские, алтайские* (в трех томах). Введение. Сравнительный словарь в 3 томах, под ред. В. А. Дыбо. Москва: Наука, 1971—1984.
- КАРАЦИЋ, Вук. *Сабрана дела Вука Караџића. Даница 1826, 1827, 1828, 1829, 1834*. Београд: Просвета, 1964.
- https://digitalna.nb.rs/view/URN:NBN:RS:SD_1DCAE2F965DC56E7752074F97C258FA

- ЛОМА, Александар. *Топонимија бањске хрисовуље: ка осмишљању старосрпског топономастичког речника и бољем познавању опитесловенских именословних образаца*. Београд: Српска академија наука и уметности, 2013.
- ПАВЛОВИЋ, Звездана. *Хидронимски систем слива Јужне Мораве*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1994.
- ПАВЛОВИЋ, Звездана. *Хидроними Србије*. Београд: Институт за српски језик САНУ, 1996.
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*. I–. Београд: Српска академија наука и уметности, 1959–.
- СМ. *Славянская мифология: энциклопедический словарь*. 2-е изд., испр. и доп. Редакција: С. М. Толстая (ответственный редактор), Т. А. Агапкина, О. В. Белова, Л. Н. Виноградова, В. Я. Петрухин. Москва: Международные отношения, 2019.
- ТОЛСТОЙ, Никита И., Светлана М. Толстая. „К реконструкции древнеславянской духовной культуры. (Лингво-этнографический аспект)“. *Славянское языкознание. VIII Международный съезд славистов. Доклады советской делегации. Загреб – Любљана* (1978): стр. 364–385.
- ТОПОРОВ, Владимир Н. „Заметка о двух индоевропейских глаголах умирания“. *Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд*. Отв. редакторы Вяч. Вс. Иванов, Л. Г. Невская. Москва: Наука, 1990.
- ТРУБАЧЕВ, Олег Н. *Этногенез и культура древнейших славян: лингвистические исследования*. 2-е изд., доп. Москва: Наука, 2003.
- ТРУБАЧЕВ, Олег н. *Труды по этимологии. Слово. История. Культура*. I–IV. Москва: Языки славянской культуры, 2004–2009.
- ФАСМЕР, Макс. *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого О. Н. Трубачев. I–IV. Москва: Прогресс, 1986.
- ЭССЯ *Этимологический словарь славянских языков*. Редактор О. Н. Трубачев (1–32), А. Ф. Журавлев (32–). Москва: Наука, 1974–.
- BEZLAJ, France. *Slovenska vodna imena II, del (M–Ž)*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1961.
- BEZLAJ, France. *Etimološki slovar slovenskega jezika I–IV*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1977–2005.
- BLAŽEK, Václav. „Etymological Analysis of Toponyms from Ptolemy’s Description of Central Europe“. *Celts and Slavs in Central and Southeastern Europe – Studia Celto-Slavica III*, ed. by Dunja Brozović Rončević, Maxim Fomin and Ranko Matasović (2010): pp. 21–45.
- BRADSHAW, David. „The Logoi of Beings in Greek Patristic Thought“. Ed. Bruce Foltz and John Chrysavgis. *Toward an Ecology of Transfiguration: Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*. Fordham University Press (2013): 9–22.

- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja. „Staroeuropska hidronimija“. *Filologija* 24–25 (1995): str. 81–86.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja. „Hrvatska hidronimija u hrvatskom i tzv. staroeuropskom okružju“. *Croatica* (1997): str. 45–46.
- BROZOVIĆ RONČEVIĆ, Dunja. „Nazivi za blatišta i njihovi toponimijski odrazi u hrvatskome jeziku“. *Folia onomastica Croatica* (1999): str. 1–44.
- DETSCHER, Dimiter. *Die thrakischen Sprachreste*. Wien: R. M. Rohrer, 1957.
- DURIDANOV, Ivan. *Die Hydronymie des Vardarsystems als Geschichtsquelle*. Köln, Wien: Böhlau Verlag, 1975.
- GEORGIEV, Vladimir. *Introduction to the History of the Indo-European Languages*. Sofia: Publishing House of the Bulgarian Academy of Sciences, 1981.
- HEIDE, E. ‘Holy Islands and the Otherworld: Places Beyond Water’, in: G. Jaritz & T. Jørgensen (eds.), *Isolated Islands in Medieval Nature, Culture and Mind*, Budapest: CEU, 2011, pp. 57–80.
- IVŠIĆ, Dubravka. „Predslavenski hidronimi na području Republike Hrvatske koji nisu posvjedočeni u antičkim vrelima“. *Folia onomastica Croatica* 24 (2015), str. 43–71.
- KRAHE, Hans. *Unsere ältesten Flussnamen*. Wiesbaden: 1964.
- PAPAZOGLU, F. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Centar za balkanološka ispitivanja, 1969.
- PEUST, C. (2011). „How Old Are the River Names of Europe? A Glottochronological Approach“. *Linguistik Online*, 70(1). <https://doi.org/10.13092/lo.70.1749>.
- POKORNY, Julius. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*. Bern: A. Francke, 1959.
- ROZWADOWSKI, Jan. *Studia nad nazwami wód słowiańskich*. Kraków: Nakł. Polskiej Akademii Umiejętności 1948.
- SCHMID, Wolfgang P. „Baltische Gewässernamen und das vorgeschichtliche Europa“. *Indogermanische Forschungen* 77, 1972, 1–18.
- SKOK, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I–IV*, Zagreb: JAZU, 1971–1974.
- SMITH, William. *Dictionary of Greek and Roman Geography, illustrated by numerous engravings on wood*. London: Walton & Maberly, 1854.
- <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.04.0064>).
- ŠIMUNOVIĆ, Petar. „Predantički toponimi u današnjoj (i povijesnoj) Hrvatskoj“. *Folia Onomastica Croatica* 22 (2013): str. 147–214.
- ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Praha a Bratislava: Nákladem společnosti Šafaříkovy, 1932.
- TIR. *Tabula Imperii Romani L34 Budapest. Aquincum - Sarmizegetusa - Sirmium*. Compiled by S. Soproni. Budapest, 1968.
- VENNEMANN, Theo. „Linguistic Reconstruction in the Context of European Prehistory“. *Transactions of the Philological Society* volume 92:2 (1994): pp. 215–284. <https://doi.org/10.1111/j.1467-968X.1994.tb00432.x>

Jelena D. Kapustina

THE HYDRONYM *MORAVA*: A REVIEW OF ETYMOLOGICAL HYPOTHESES

In the context of Slavic hydronymy, the Morava River occupies a special place as an endemic phenomenon characteristic of the Middle Danube region. There is no consensus regarding its etymology. This paper reviews and synthesizes previous hypotheses and concludes that the existing etymology of the macrohydronym *Morava* can be classified into pre-Slavic (Proto-Celtic, Illyrian, Thracian, Dacomesian) and Slavic. There are currently four theses on its root meanings. Drawing on V. Ivanov's and V. Toporov's observations about the homonymy of the Slavic mythonym Morjana/Morena/Marzanna and the roots **mor-* and **mer-*, the author identifies motifs in Slavic folklore that suggest a connection to a single ideological substrate: the *sea* as *death*. This connection is supported by the symbolism of water as a medium of death, a common theme in many Indo-European mythologies.

Keywords: hydronymy, *Morava*, etymology, ethnolinguistics, history of ideas, mythologeme, sea, death.